

НАЦІОНАЛЬНО МАРКОВАНІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ

Шакалець Катерина Іванівна

Студентка III курсу

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, Україна

Серед власне українських сталих словосполучень чільне місце займають національно марковані фразеологізми, які надають особливий колорит нашій мові. Культурна цінність фразеологічних зворотів залежить від того, що виступає в них в ролі національно-культурного компонента. Таким чином, фразеологізми відбивають національну культуру, в основі якої покладені явища минулого і сучасного країни, які не мають аналогів в інших культурах; стають окремими лексичними компонентами, які мають власну культурну цінність.

Внутрішня форма фразеологізмів, які пов'язані з різноманітними явищами життя українського народу, з фактами його матеріальної і духовної культури, побуту, з особливостями менталітету. Такі фразеологізми є без еквівалентними, оскільки вони відбивають реалії минулого і сучасного, не властиві іншим народам. Наприклад, серед фразеологізмів, що відображають культурологічну цінність і вказують на певні звичаї, знаходимо такі вислови, як на поріг не пускати, переступити поріг чогось, на поріг показати. Для наших предків поріг був символом вогнища. Тут же, під порогом, живе покровитель – домовий. Коли невістка вперше заходила до хати, вона не мала права ступати на поріг, а повинна його переступити. І сьогодні через поріг намагаються не вітатися і не прощатися, не передавати речей. За поріг хати не можна виносити сміття. Так цей фразеологізм означає «зачинити двері до своєї хати, не допустити до якоїсь справи»; переступити поріг чогось – «зважитися на щось».

Таке переосмислення порога як важливої межі визначає нову якість: на поріг показати – «вигнати», оббивати пороги – «часто приходити до когось, набридати».

Деякі відомості про життя наших предків можна побачити з фразеологізму бити тривогу. У разі небезпеки або важливих подій на Русі використовували спеціальну систему сповіщення: дзвонили у дзвони або били в барабани.

У сучасній українській мові фразеологізм бити на сполох означає викликати тривогу, привертати увагу громадськості до певної небезпеки, щоб запобігти її виникненню або закликати до боротьби з нею.

Таким чином, серед фразеологізмів, що відображають культурологічну цінність комплексно, існує ряд виразів, що характеризують історичне життя наших предків, їх звичаї, традиції.

Заслуговує на увагу група фразеологізмів, побудованих на уявленнях про гідність, красу людини, які визначаються національно-культурними, соціальними, етичними та іншими факторами. Наприклад, у характеристиці зовнішності великого значення набувають поняття вусів, бороди у чоловіків, чуба у козаків, коси у жінок. Ці уявлення відбиті у фразеологізмах мотати собі на вус, і вусом не повести, і в вус не дути, ми самі з вусами; борода не робить мудрим чоловіка, борода по коліна, а розуму, як у дитини; рвати чуби, чуб дарма, як голови нема; посипати попелом коси, рвати коси. [1]

У багатьох фразеологізмах, які відбивають національне світобачення комплексно, відображені народні уявлення про добро і зло. Так, чимало фразеологічних зворотів своїми прототипами, своєю внутрішньою формою відбивають найкращі риси, притаманні українцям як нації. Серед них: працьовитість, хазяйновитість, любов до землі (без труда нема плода; труд переростає у красу; земля годує людей, як мати дітей; кому до поту, а кому в охоту); мужність, відвагу у бою (де відвага, там і перемога; відвага мед п'є)гостинність, ввічливість, шанобливе ставлення до батьків (земний уклін; здоровенькі були; у ногах правди немає); доброту (доброму всюди добре; із

доброю душею; доброму добре буде); згуртованість (дружній череді вовк не страшний; гуртом і чорта побореш; добре тому, хто вдвох); пошану до науки, навчання, цінування розуму (без муки нема науки; не дай, Боже, щастя, а дай розум; учись – на старість буде як нахідка). Цікаво, що є фразеологізми, які висловлюють негативне ставлення народу до порушення окремими людьми тих самих загальнолюдських цінностей. Так, ледарів, поганих господарів висміюють усталені вирази: хто ледащий, тому їсти нема що; ледачого і в церкві б'ють; добре далеко чути, а ледаче ще далі. Брехливість, боягузтво засуджуються у фразеологізмах: брехати – не ціпом махати; брехні справляти; боятися власної тіні; бреше, як собака. Невігластво, дурість у фразеологічних зворотах: послухай дурного, то й сам дурним станеш; дурний, як чобіт; дурний дурне й торочить; дурнем бути – не дуба гнути.

Є слова, що означають етнографічні поняття: назви предметів побуту, страв національної кухні, видів національного одягу тощо. Наприклад, розбити глек, товкти воду в ступі, як вареник у сметані, який пан, такий жупан тощо.

Безеквівалентні компоненти українських фразеологізмів допомагають краще пізнати матеріальну культуру народу-носія мови. Л. Соловець у власній класифікації, що тісно пов'язана з особливостями української духовної і матеріальної культури, умовно поділила фразеологізми української мови на дві великі групи. [2]

До першої групи фразеологізмів, які визначають національну самобутність духовної культури українського народу, належать: 1) фразеологізми, що пов'язані з громадським побутом і звичаєвістю: держатися купи, хата скраю, ганяти вітер по вулицях, лихий пастух вовка годує; 2) фразеологізми, що пов'язані з поняттями сім'я, сімейний побут, родинна обрядовість: сімейне вогнище, відбитися від сім'ї, брати шлюб, з діда-прадіда, батькова стріха, ніхто собі не мачуха, як брат з сестрою, різати пупа, народитися в сорочці, йти з а молитвою, мати добре ім'я, готувати рушники, як засватана дівка, вернутися з рушниками, давати печеного гарбуза, зав'язати голову, зав'язати світ, відтоптати ряст, пом'янути добрим словом, на помин душі, стояти на рушнику; 3) фразеологізми, що відображають основи народних знань: до світ сонця, денно і нічно, з півнями, глупа північ, доба за добою, рік у рік, міряти на один аршин, з версту почути, на дві коцюби, міряти кроками, міряти своїм ліктем, ні на п'ядь не відставати, як снопів на возі, як з лантуха сипатися, міряти однією міркою; 4) фразеологізми, що відображають народно-календарні звичаї та уявлення про світ природи: давати коляду (Різдво), з роси та з води (Стрітення), не завжди котові масляна (Масляна), справляти тризну (Явдохи), сорока на хвості принесла (Сорок святих), як журавлі в небі (Теплого Олекси), топтати ряст (Благовіщення), не що день Великдень (Великдень), зозуля закувала (св. Петра і Павла); 5) фольклорні елементи в українській фразеології: виплакати очі, хоч конем грай, камінь котити по сліду нелюба, перстень котити по сліду милого, білі рученьки ламати, роса на косу, роса на карі очі; 6) етикетні формули: не во гнів будь сказано, та й будь по тому, даруйте на слові, у добрий час, з вашої ласки, з роси та води, іди з миром та ін.

Отже, фразеологічний склад кожної мови можна класифікувати не тільки з точки зору структури, семантики, стилістичного забарвлення, походження фразеологізмів, а й з боку, що відображає національну мовну картину. Своєрідність національного світосприйняття передаються у системі фразеологічних одиниць як комплексно, так і окремими своїми компонентами, первісним значенням, загальним змістом, пов'язаному з побутом, звичаями, історією, культурою, умовами життя даного народу.

Список використаних джерел:

1. Демський М. Українські фраземи і особливості їх творення. - Л., 1994.
2. Соловець Л.О. Джерела фразеологізмів етнокультурознавчого змісту // Українська література в загальноосвітній школі. – 2004. – №8.